
Miloš Čorbić

Analiza prijava ratne štete u srezu Žičkom u kontekstu promena vojno-političkih prilika 1941–1945. godine

U radu se razmatra kako su promene vojno-političkih prilika od 1941. do 1945. godine uticale na intenzitet i strukturu ratne štete nad ljudima i ljudskim životima u srezu Žičkom u tom periodu. Istraživanje se zasniva na osnovu arhivske građe Istorijskog arhiva Kraljevo, pri čemu su analizirani formulari za prijavu ratne štete koji su popunjavani 1945. godine. Vid ratne štete koji se tema ovog rada definisan je u formularima kao povrede zdravlja i tela, u okviru ratne štete nad ljudima i ljudskim životima. Informacije koje su bile relevantne su: vreme nastanka štete, ko je bio vinovnik i u čemu se šteta sastoji. Analiza pokazuje da je nanošenje ovog vida štete povezano sa većim vojnim operacijama na teritoriji sresa Žičkog, i da je zavisilo od toka rata i strategije okupatora na širem jugoslovenskom prostoru.

Uvod

Nakon kratkog rata od šestog do sedamnaestog aprila 1941. godine Kraljevina Jugoslavija bila je podeljena od strane sila Osovine. Već četrnaestog aprila 1941. iz pravca Kruševca i Kragujevca ka Kraljevu nadiru nemačke jedinice, koje ga gotovo bez otpora zauzimaju. Nakon nekoliko dana glavne nemačke snage bile su zamenjene jedinicama drugog poziva nemačke vojske, slabije opremljenim i sa manje mehanizacije. Budući da je uža Srbija potpala pod nemačku okupacionu

upravu u sastav te teritorije ušao je i srez Žički tj. Kraljevo i okolna mesta. Nakon izmena teritorijalne organizacije srez Žički potpašće pod Kraljevački Okrug (Petranović 1992: 460).

Početak maja 1941. godine formiran je Svet komesara na čelu sa Milanom Aćimovićem kao neka vrsta marionetske srpske uprave. Avgusta 1941. godine komesarijat će zameniti „Vlada narodnog spasa” na čelu sa bivšim oficijom Kraljevine Jugoslavije Milanom Nedićem. Milan Nedić je imao zadatak da održi red i mir u Srbiji i da vodi administraciju. „Nedićeva Srbija” prestala je da postoji u jesen 1944. oslobođenjem Srbije od strane NOVJ i Crvene armije.

Ubrzo nakon okupacije zemlje, pozvani su žandarmi da se jave novim vlastima kako bi stupili u službu (Borković 1979: 25). Može se reći da je to bila restauracija nedavno srušenog policijskog aparata Kraljevine Jugoslavije, ali sada u službi okupatora. Slična situacija bila je i sa ostatkom administracije. Žandarmerija će 1942. promeniti naziv i postać Srpska državna straža, koja se sastojala od poljske, gradske i pogranične straže. Ova formacija će u narodu biti poznatija kao nedićevci. U literaturi se navodi kako su mnogi četnici u Srbiji legalizovani, tj. prešli u službu Nedića, kako bi lakše mogli da prezime i kako bi se snabdeli oružjem i municijom (Dželebić i Latas 1979: 117).

Dolaskom okupacije 1941. godine, Dimitrije Ljotić, vođa pokreta „Zbor”, pravi svoju partijsku vojsku, Srpski dobrovoljački korpus. Pokret „Zbor” imao je fašistički karakter. Ova vojska u narodu je bila poznatija pod imenom Ljotićevci. Stvarnu komandu nad ovim vojskama imali su Nemci, koji su ih ujedno plaćali i opremali. Zadatak im je bio da čuvaju mir i red i da obezbeđuju neometano ekonomsko iskorišćavanje

Miloš Čorbić (1996), Kraljevo, Prvomajska 37/16, učenik 3. razreda Šumarske škole u Kraljevu

MENTOR: Dušan Marković, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

zemlje od strane okupatora. Po izbijanju ustanka, njihov zadatak je bio i da se bore protiv partizanskih i četničkih snaga.

Svojim akcijama protiv okupatora i njegovih pomagača u leto i jesen 1941. godine, ustaničke snage oslobodile su jedan deo Srbije koji je u najvećem obimu obuhvatao teritorije od reke Save na severu, Drine na zapadu, Uvca na jugu i sve do Kragujevca, Jagodine i Kraljeva na istoku (Glišić 1986: 46). Time je formirana oblast koja nije bila pod nemačkom kontrolom, a koja je prozvana Užička Republika.

U nameri da oslobode Kraljevo ustanici su od kraja septembra do početka novembra 1941. godine držali grad pod opsadom. Okupacione snage u svojim redovima imale su neznatno veći broj ljudi. Udružene partizansko-četničke snage tri puta su napadale grad, ali bez uspeha. Nemci su vršili upade u sela oko Kraljeva pljačkajući i teroristički stanovništvo, pored ostalog i kako bi sprečili pomaganje ustanika. Zbog početka sukoba između četničkog i partizanskog pokreta otpora značajni delovi ustaničkih snaga su povučeni sa položaja oko Kraljeva (Petranović 1992: 265). Nakon toga, sledio je slom opsade. Sredinom oktobra, Nemci su u Kraljevu sprovedli masovno streljanje kao odmazdu za nastradale nemačke vojnike. Shodno odluci nemačke komande za jednog ranjenog Nemca streljano je 50, a za jednog ubijenog 100 ljudi. Na osnovu višegodišnjih istraživanja utvrđena su imena 2255 nastradalih civila u oktobru 1941. (Krejaković 2013: 50).

Od ukupnog broja ljudi iz sreza Žičkog koji su u periodu 1941-1945. godine izgubili život na teritoriji sreza 91.1% otpada na 1941, 1.1% na 1942, 2.2 % na 1943, 4.2% na 1944. i 1.3% na 1945. godinu (Muzej žrtava genocida 2009: 564-621).

Po povlačenja snaga Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ) iz Srbije, sve do kraja 1944, aktivnost Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP) u Kraljevu bila je slaba. Krajem 1942. i početkom 1943. došlo je do hapšenja mnogih aktivista i simpatizera NOP. Krajem 1944. godine u okolinu Kraljeva prodrle su jedinice NOVJ i Crvene armije. U borbi za Kraljevo učestvovao je znatan broj Nemaca, njihov cilj bio je obezbeđivanje povlačenja jedinica armijske grupe E sa juga. NOVJ je vodila borbu i protiv četnika, pre

oslobođenja grada ali i kasnije. Grad je oslobođen 29. novembra 1944. godine.

Dejstva mnogih vojnih formacija i okupacione prilike iza sebe često su ostavljale štetu, ne samo na imovini nego i na ljudima. Na teritoriji Kraljeva popis ratne štete vršen je 1945. godine od strane mesnih narodnih odbora, koji su prikupljene prijave prosleđivali sreskim narodnim odborima, a oni višim državnim organima.

Prijava ratne štete sastojala se od tri obrasca: Obrazac br. 1 obuhvatao je informacije o podnosiocu prijave i oštećeniku, spisak primljene naknade na ime štete, informacije o sreskoj komisiji, zaključak i obrazloženje. Obrazac br. 2 obuhvatao je stavke koje su se odnosile na povrede zdravlja i tela, povreda polnog integriteta, povreda dostojanstva i časti, lišavanje slobode, pljačka radne snage i šteta od oskudice. Obrazac br. 3 obuhvatao je navode o šteti nad zgradama, zemljištu, šumi, stoci, žitaricama, poljoprivrednim mašinama, hartijama od vrednosti, imovini itd.

U ovom radu razmatra se samo šteta nad ljudima i ljudskim životima, tj. podaci dobijeni obrascem br. 2, i to stavkom „povreda zdravlja i tela”. U okviru ove stavke navođeno je kada, gde i kako je šteta počinjena, procenat smanjenja radne sposobnosti, naknada za nanesene bolove (popunjavaju podnosilac i sreska komisija), za troškove lečenja (popunjavaju podnosilac i sreska komisija), izgubljeni prihod usled smanjenja radne sposobnosti (popunjavaju podnosilac i sreska komisija), ukupan iznos naknade u dinarima (po kursu od 5. aprila 1941. godine) (popunjavaju podnosilac i sreska komisija), ko je bio okupator i ko je bio vinovnik štete. Razlog zbog kojeg smo se fokusirali na ovu stavku je u tome što ona, za razliku od ostalih, pruža najpotpunije informacije i dosta je zastupljena. Ratnu štetu su prijavljivali ljudi sa prebivalištem na teritoriji sreza Žičkog. Nije razmatrana šteta nastala van teritorije Sreza. Od ukupno 2203 prijave ratne štete, u 335 slučajeva prijavljena je šteta u vidu povrede zdravlja i tela.

Razmotreno je i kako su promene vojno-političkih prilika od 1941. do 1945. uticale na ovaj vid ratne štete u srezu Žičkom, pri čemu su u centru pažnje njihova brojnost i struktura. Izvor za istraživanje su prijave ratne štete koje se nalaze u Istorijskom arhivu grada Kraljeva, fond Skupština sreza Kraljevo.

Neki od radova na temu prijava ratne štete su članak Snežane Radić „Ratna šteta u valjevskom kraju 1945-1946. – prijave” (Radić 2007), kao i rad polaznika IS Petnica „Analiza prijava ratne štete Mesnog narodnog odbora u Loznici 1945-1946. godine” (Vukašinić *et al.* 2008). Istraživanje Snežane Radić razlikuje se od našeg u tome što se osim stavke „povreda zdravlja i tela” autorka bavila i ostalim obrascima i stavkama, a takođe je govorila i o načinu popisivanja štete. Oba rada su slična, s tim što se rad grupe autora iz ISP razlikuje od rada Radićeve u tome se bavi ratnom štetom vezanom samo za jedan mesni narodni odbor, dok je Snežana Radić obuhvatila ceo Valjevski okrug. Takođe, u oba pomenuta teksta reč je i o šteti počinjenoj van područja koje je proučavano, dok se naš rad bavi samo štetom nanetom matičnom stanovništvu na teritoriji srez-a Žičkog. Od važnosti za razumevanje ove tematike bila je monografija „Ratna šteta koju je

Nemačka počinila Jugoslaviji u Drugom svetskom ratu”, autora Nikole Živkovića koja se bavi ratnom štetom na nivou cele Jugoslavije.

Rezultati

U tabeli 1 prikazan je broj prijava po godinama i vinovnicima u periodu od 1941. do 1945. godine. Najviše prijava je bilo za 1941, potom za 1943, 1944, 1942, i na kraju 1945. godinu (iako nije bilo okupaciona godina postoje prijave koje se vezuju i za tu godinu). U odnosu na vinovnike na prvom mestu su Nemci, na drugom četnici, na trećem kolaboracionisti, na četvrtom Bugari, na petom saveznici (odnosi se na angloameričku avijaciju) i na šestom Italijani.

U tabeli 2 prikazan je broj prijava po vinovnicima i obliku oštećenja, za štetu nastalu 1941. godine. Prvi po broju prijava su Nemci, drugi kvislinzi, treći četnici i četvrti Italijani i Bugari.

Tabela 1. Broj prijava po godinama kada je nastala šteta i po počiniocima

Počinitelj	Godina				
	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.
Nemci	70	38	56	53	2
Kolaboracionisti	11	10	2	-	1
Četnici	8	16	25	13	2
Italijani	1	-	1	-	-
Bugari	1	4	5	4	-
Saveznici	-	-	-	11	-
Ukupno	91	68	89	81	5

Tabela 2. Broj prijava prema vidu štete i počiniocima za 1941. godinu

Počinitelj	Vid štete			
	Oboljenja	Teže fizičko nasilje	Lakše fizičko nasilje	Ranjavanje i ostale povrede
Nemci	21	20	-	29
Kolaboracionisti	1	7	-	3
Četnici	-	7	-	1
Italijani	1	-	-	-
Bugari	1	-	-	-
Ukupno	25	34	-	33

Tabela 3. Broj prijava prema vidu štete i počiniocima za 1942. godinu

Počinitelj	Vid štete			
	Oboljenja	Teže fizičko nasilje	Lakše fizičko nasilje	Ranjavanje i ostale povrede
Nemci	11	20	1	5
Kolaboracionisti	2	6	1	1
Četnici	1	14	-	1
Italijani	-	-	-	-
Bugari	1	2	-	1
Ukupno	15	50	2	8

Tabela 4. Broj prijava prema vidu štete i počiniocima za 1943. godinu

Počinitelj	Vid štete			
	Oboljenja	Teže fizičko nasilje	Lakše fizičko nasilje	Ranjavanje i ostale povrede
Nemci	9	33	2	12
Kolaboracionisti	-	2	-	-
Četnici	-	21	2	2
Italijani	-	1	-	-
Bugari	-	3	-	2
Ukupno	9	60	4	16

Prema obliku oštećenja prvo mesto je teže fizičko nasilje, drugo ranjavanja i ostale povrede i treće oboljenja.

Prijave za 1941. godinu koje su vezane za Nemce kao vinovnike štete uglavnom se odnose na ranjavanja. Oboljenja su na drugom mestu, a tu se navode bolesti organa: srčana bolest, izgubljeni sluh, promrzline, tuberkuloza, povrede i bolesti bubrega, bešike, reuma itd. Pod oboljenjima takođe podrazumevamo i brojne primere nervnih oboljenja. Slučajevi fizičkog nasilja (tuče i batiranja) su treći po brojnosti. Uglavnom je šteta počinjena u zatvorima. Po broju prijava kolaboracionisti su na drugom mestu kao počinioci. Gotovo svi slučajevi vezani su za fizičko nasilje. Prijave se odnose uglavnom na nedičevce i ljotičevce, ali i na legalne četnike. Poslednji po broju prijava kao vinovnici su Italijani i Bugari, kod kojih su kao oblik oštećenja zastupljena oboljenja.

U tabeli 3 prikazan je broj prijava prema vidu štete i vinovnicima, za štetu nastalu 1942. godine. Prvi po broju prijava su Nemci, drugi četnici, treći kvislinzi i četvrti Bugari. Prema obliku oštećenja na prvom mestu je teže fizičko nasilje, na drugom su oboljenja, na trećem ranjavanje i četvrtom lakše fizičko nasilje.

Slučajevi težeg fizičkog nasilja svode se uglavnom na batinjanje. Od oboljenja prednjače živčana, koja mogu biti toliko izražena da je jednom čoveku od pretrpljenog straha od Vafen SS trupa oduzeta leva ruka, a jedna osoba je duševno obolela zbog osude na smrt od strane Nemaca. Takođe su navođene bolesti i povrede organa i udova poput oboljenja srca i nerava. U prijavama gde su četnici navedeni kao vinovnici prednjače slučajevi težeg fizičkog nasilja, najviše batinaњem. Jedna oštećena navela je kako je od preteranog straha od četnika dobila padavicu. Kod kolaboracionista dominiraju slučajevi fizičkog nasilja. U 4 od 5 prijava u kojima su kao vinov-

nici navedeni Bugari, četiri čine slučajevi fizičkog nasilja.

U tabeli 4 prikazan je broj prijava po vinovnicima i obliku oštećenja, za štetu nastalu 1943. godine. Prvi po broju prijava su Nemci, drugi četnici, treći Bugari, četvrti kvislinzi i peti Italijani. Prema obliku oštećenja na prvom mestu je teže fizičko nasilje, na drugom ranjavanja i ostale povrede, na trećem oboljenja i na četvrtom lakše fizičko nasilje.

Kod Nemaca kao vinovnika u prijavama koje se odnose na 1943. preovladavaju slučajevi težeg fizičkog nasilja. Najbrojniji su slučajevi batinanja i tuče. Oštećeni su navodili od 8 do 200 batina koje su udarali Nemci. U slučajevima gde su četnici počiniooci svi slučajevi su vezani za teže fizičko nasilje, u najvećem broju batinanje. Od slučajeva lakšeg fizičkog nasilja bilo je najviše šamaranja. U prijavama gde su Bugari vinovnici, navodi se teže fizičko nasilje i ranjavanje. Kod kolaboracionista – nedićevaca i specijalne policije, radi se o slučajevima fizičkog nasilja. Za Italijane kao vinovnika postoji samo jedna prijava, i ona se vezuje za teže fizičko nasilje.

U tabeli 5 prikazan je broj prijava po vinovnicima i obliku oštećenja, za štetu nastalu 1944. godine. Prvi po broju prijava su Nemci, drugi četnici, treći saveznici i četvrti Bugari. Prema obliku oštećenja na prvom mestu su ranjavanja i ostale povrede, na drugom teže fizičko nasilje, na trećem oboljenja i na četvrtom lakše fizičko nasilje.

Što se tiče prijava gde su Nemci počiniooci, najviše je bilo slučajeva ranjavanja, fizičkog na-

silja i na kraju oboljenja. U slučajevima gde su četnici navođeni kao prouzrokiivači takođe dominira nasilje, ranjavanje i postoji jedan slučaj oboljenja. U slučajevima gde su kao vinovnici navedeni saveznici (odnosno angloamerička avijacija) uglavnom se radi o slučajevima kontuzovanja, ali i ranjavanja, gde se navodi kako je od jačine detonacije jedna osoba odbačena 25 metara i teško povređena. Kod Bugara kao počinilaca uglavnom se radi o slučajevima tuče i šamaranja. Za razliku od prethodnih godina, za 1944. postoji jedan slučaj nasilja gde se kao počiniooci navode partizani.

Za 1945. ima malo prijava. U prijavama gde su kao vinovnici navedeni Nemci i četnici radi se o slučajevima fizičkog nasilja. Postoji slučaj tuče i zlostavljanja od 15. oktobra 1945, od strane organa poljske straže (nedićevca) (IAK, SS Kraljevo, kut. 628). U jednoj prijavi NOV je navedena kao počinilac. U jednom slučaju nije jasno o kojem počinioocu je reč, a radi se o ranjavanju jula 1945. godine u Mataruškoj Banji od strane „ostataka okupatora” i to iz minobacača. Po svemu sudeći, verovatno su u pitanju ostaci naoružanih četničkih ili kolaboracionističkih formacija protiv kojih se borila nova vlast.

Diskusija

Za ukupacionu 1941. godinu, iako je počela krajem aprila, ima najviše prijava. Razlog za to treba tražiti pre svega u tome što je to godina u kojoj je počela okupacija i ustanak protiv okupatora. Uvidamo veliki broj prijava koje se vezuju

Tabela 5. Broj prijava prema vidu štete i počinioocima za 1944. godinu

Počinilac	Vid štete			
	Oboljenja	Teže fizičko nasilje	Lakše fizičko nasilje	Ranjavanje i ostale povrede
Nemci	6	2	-	25
Kolaboracionisti	-	-	-	-
Četnici	-	9	1	3
Italijani	-	-	-	-
Bugari	-	3	1	-
Saveznici	-	-	-	11
Ukupno	6	14	1	39

za ranjavanja u borbama ili od bombardovanja. Činjenica da je 91% od ukupnog broja stradalih izgubilo život 1941, sama govori dovoljno o tome koliko je ta godina bila teška za Kraljevo i okolinu. Uviđamo i veliki broj oboljenja, što je osim terora okupatora i ratnih dejstava posledica loših uslova života. Ako uzmemo u obzir da su otimačine i otkupi okupacionih i domaćih vojski uticali na to da se oskudica pojavi na selu, ne bi trebalo da čudi što se javila i u gradu. Pošto seljaci nisu imali ni za sopstvene potrebe nisu mogli da prodaju svoje proizvode u gradu. Posledica svega je bio pad vrednosti okupacionog dinara, tako da su sitni činovnici i ostali koji nisu proizvodili prehrambene artikle osetili najviše to na ličnom standardu, s obzirom na to da su njihove plate bile gotovo bezvredne i da su morali da se snalaze za hranu i osnovne potrebe. U 1941. su za razliku od ostalih godina, kolaboracionisti na drugom mestu. Takav rezultat je najverovatnije produkt nastavka rada policijskih struktura iz Kraljevine Jugoslavije u novom sistemu. Što se četnika tiče, koji su na trećem mestu, iz arhivske građe uviđamo da se broj prijava vezan za njih koji se svodi na batine povećao krajem godine, to jest u novembru i decembru. Sukob između partizanskog i četničkog pokreta počeo je krajem 1941. godine, stoga možemo reći da je to razlog za povećanje broja prijava za ovaj period. Takođe se u prijavama za štetu nastalu 1941. zapaža termin legalizovani četnici, što se odnosi na one četničke formacije koje su prešle u službu okupatora, tačnije Milana Nedića (IAK, SS Kraljevo, kut. 625). Prijave vezane za Italijane i Bugare ne karakterišu nikakve razlike u odnosu na Nemce.

Karakteristika 1942. godine je u tome što je smanjen broj prijava. Razlog za to je najverovatnije činjenica da se krajem 1941. godine situacija u okolini Kraljeva smiruje, tj. 1942. nema ratnih operacija kao prethodne godine. Kod prijava u kojima su Nemci navedeni kao počinioci prednjače razna oboljenja i slučajevi fizičkog nasilja. Za razliku od 1941. godine, četnici su na drugom mestu, umesto kolaboracionista, što možemo smatrati produktom razdora između četnika i partizana. Prijave se uglavnom vezuju za batine. U prijavama u kojima su kolaboracionisti navedeni kao počinioci prednjače ljotićevci sa slučajevima nasilja. Spominje se i jedan slučaj prebijanja

zbog navodne pristrasnosti KPJ. Bugari koji su na zadnjem mestu nemaju nikakav poseban značaj, osim što nam ukazuju na njihovu aktivnost u ovom reonu.

Na teritoriji sreza Žičkog 1943. godine nije bilo velikih vojnih operacija, ali uprkos tome vidimo nagli skok u broju prijava. Krajem 1942. i početkom 1943. došlo je do razbijanja ilegalnog sistema NOP u Kraljevu od strane okupatora i njegovih saradnika. Zbog rasturanja letaka u kojima su pozivani lokalni nedićevi funkcioneri da napuste funkcije i prekinu sa rekvizicijom pohapšeno je par aktivista NOP-a, nedugo zatim otkriveno je i uhapšeno još oko 90 pristalica NOP-a (Maletić 1966: 413). Osim ove akcije u Kraljevu možemo smatrati da je razlog za povećanje broja prijava bila činjenica da se NOP u Jugoslaviji sve više razvijao, pa je postojala težnja okupatora da eliminiše svaki vid otpora. U gotovo svim slučajima povrede zdravlja i tela uglavnom se radi o fizičkom nasilju. Zapažamo kako su četnici potpuno preuzeli drugo mesto po broju prijava od kolaboracionista (iako je to bilo primetno i u 1942. godini, ali u manjoj meri). To možemo smatrati rezultatom sve većeg sukobljavanja između četničkog i partizanskog pokreta. Bugarske snage su takođe bile uključene u lov na „ilegalce” nakon provale, a takođe se beleže učešće Italijana u batinanju zajedno sa Nemcima u Kraljevu, što će biti i njihovo poslednje pominjanje, s obzirom na to da je u septembru 1943. Italija kapitulirala.

Godina oslobođenja Kraljeva, 1944, ima mali pad broja prijava u odnosu na prethodnu 1943. Poslednju godinu okupacije obeležili su kod Nemaca kao počinilaca najviše slučajevi ranjavanja i nasilja. Ponovo je bilo slučajeva nasilja, gde su oštećeni navodili pripadnost KP kao povod. Slučajevi ranjavanja van borbe ukazuju na to da su Nemci nastavljali sa bombardovanjem naseljenih mesta i nakon njihovog oslobođenja, ali svakako ne smemo isključiti ni mogućnost zalutalih projektila, mada se ni jedno ni drugo ne sreće u literaturi.

Uprkos teškoj situaciji na frontovima okupator je nastavio gotovo istim intenzitetom sa svojim akcijama kao i prethodnih godina. Broj vojnika koji je bio stacioniran u Kraljevu 1944, za razliku od 1941 bio je znatno veći, činjenica da je grad oslobođen tek 29. novembra govori

nam o strateškoj važnosti Kraljeva, pre svega za povlačenje armijske grupe E nemačke vojske. Primetno je da kolaboracionista uopšte nema u prijavama i da je opao broj četnika kao počinilaca. U istorijskim izorima pojavljuju se prijave četnika kao počinilca štete i nakon što je NOVJ zauzela teritoriju sreza Žičkog. Poznato je da se nakon oslobođenja nova vlast obračunavala sa preostalim četničkim snagama u rejonu Kraljeva (Jončić 1990: 445).

Sredinom 1944. počela su saveznička bombardovanja Jugoslavije i samog Kraljeva. Pošto je Kraljevo bilo važno po svom strateškom položaju, bombardovane su pre svega komunikacije, tj. pruga, železnički i drugi mostovi, kao i vojni objekti. Prilikom bombardovanja stradali su i civili iz Kraljeva i okoline, ali i izbeglice. Na osnovu istorijskih izvora 75 ljudi je izgubilo život tokom bombardovanja Kraljeva i okoline od 22. jula do 19. septembra 1944 (Kraljevački zavičaj, oktobar 2014: 7). U ovoj godini nalazi se i jedan slučaj nasilja koji je počinjen od strane partizana – oštećeni je podneo žalbu mesnom narodnom odboru, ali ne zbog batina, već zbog rekviriranja žita i još nekih stvari od strane NOVJ i Crvene armije. Na osnovu toga možemo pretpostaviti da je razlog za batina koje je dobio najverovatnije protivljenje rekviziciji.

Slučajevi iz 1945. vezani su za preostale snage formacija koje su bile neprijateljski nastrojene prema novoj vlasti. Ti slučajevi svode se na batinanje. U prijavi vezanoj za štetu nastalu oktobra 1945. kao vinovnik naveden je „organ poljske straže”, što ukazuje da se i nedićevci u nekim slučajevima nisu predavali, već su nastavljali da se bore protiv nove vlasti. To se može pretpostaviti ako uzmemo u obzir da se od jula i avgusta 1944. počelo sa ujedinjavanjem snaga SDS i četnika Draže Mihajlovića (Borković 1979: 348). A poznato je da su četničke jedinice i nakon zauzimanja Sreza od strane NOVJ bile aktivne na tom području. S druge strane, možemo reći da postoji mogućnost da je prilikom popunjavanja prijave došlo do greške, pa je kao vreme nastanka štete navedena 1945. godina. Mogućnost za nastanak štete od tog počinitelja 1945. malo je verovatna, u relevantnoj literaturi ne pominje se angažovanje te formacije na teritoriji sreza nakon oslobođenja krajem 1944. godine. Možemo pretpostaviti da je slična greška načinjena i kada su

kao vinovnici za štetu nastalu 1945. godine navedeni Nemci, jer se nemačka vojska povukla sa područja sreza Žičkog krajem 1944. godine.

Zaključak

Analizom prijava ratne štete nastale u periodu od 1941. do 1945. uočavamo varijacije u broju prijava po godinama, kao i varijacije broja prijava po vinovnicima i vidu oštećenja. Nije primetan kontinuiran rast, niti pad broja prijava u periodu od 1941. do 1944. Najveći broj prijava je u 1941. godini. Sledeće godine dolazi do vidnijeg pada u broju prijava, jer u toj godini nije bilo velikih borbi na teritoriji Sreza kao 1941. Na drugom mestu po broju prijava je 1943. godina što je rezultat pojačanog rada okupatora na suzbijanju otpora. Na trećem mestu po broju prijava je 1944. koja ima mali pad u odnosu na 1943. Iako pad broja prijava u 1944. u odnosu na 1943. nije izražen, očekivano bi bilo da je broj prijava u 1944. trebao biti veći, s obzirom na to da su te godine na teritoriji Sreza vođene vojne operacije.

Varijacije su primetne i u vinovnicima i obliku štete. Osim Nemaca koji drže konstantno prvo mesto po broju prijava uviđamo varijacije po brojnosti kod ostalih vinovnika. Primećujemo da broj prijava koje su vezane za kolaboracioniste opada, a da broj prijava vezan za četnike kao vinovnike raste. Razlog za to možemo naći u sukobu između četničkog i partizanskog pokreta koji je počeo krajem 1941. Kod strukture štete uviđamo da postoje veće oscilacije samo kod Nemaca kao počinilaca, dok se kod ostalih sva šteta uglavnom svodi na fizičko nasilje. Uviđamo da 1941. i 1944. kada je bilo većih oružanih sukoba na teritoriji sreza, postoji veliki broj prijava koje se tiču ranjavanja. U 1941. i 1944. godini pored ranjavanja (kao dominantnog vida oštećenja te dve godine) postoji i znatan broj prijava u kojima se navodi fizičko nasilje. To je naročito izraženo u 1944. godini, s obzirom na to da su borbe na teritoriji Sreza vođene tek krajem te godine. U 1942. i 1943. u kojima nije bilo velikih vojnih operacija, dominiraju slučajevi fizičkog nasilja.

Na kraju, važno je napomenuti da moramo biti svesni mogućnosti da je bilo oštećenih ljudi koji štetu nisu prijavili.

Izvori

IAK. Istorijski arhiv Kraljevo, Skupština sreza Kraljevo. kut. inv. br. 625-635.

Literatura

Borković M. 1979. *Kvislinška uprava u Srbiji 1941-1944*. Beograd: Sloboda.

Dimitrijević B. 1997. Međusobna percepcija neprijatelja u valjevskom kraju 1941-1945. *Tokovi istorije*, 3-4: 178.

Dželebić M. Latas B. 1979. Četnički pokret Draže Mihajlovića 1941-1945. Beograd: BIGZ

Glišić V. 1986. *Užička republika*. Beograd: Nolit.

Jončić K. 1990. Vojno-politička situacija u Srbiji u vreme borbi za konačno oslobođenje zemlje 1944. godine. U *Borbe sa glavnom nemačke grupe armija „E“ u oslobađanju zapadne Srbije 1944 – zbornik radova* (ur. Koča Jončić). Kraljevo: Istorijski arhiv, str. 22-50.

Jovanović Ž. 1985. Seljaštvo okoline Kraljeva u ustanku 1941. U *Narodni ustanak i borbe za Kraljevo 1941 – zbornik radova* (ur. K. Jončić). Beograd: Narodna knjiga, str. 691-703.

Jovanović Ž. 1990. Seljaštvo okoline Kraljeva u borbi za oslobođenje. U *Borbe sa glavnom nemačke grupe armija „E“ u oslobađanju zapadne Srbije 1944 – zbornik radova* (ur. Koča Jončić). Kraljevo: Istorijski arhiv, str. 457-491.

Kerkez S. 2011. Politika nemačko-kvislinških snaga prema seljaštvu u okupiranoj Srbiji. *Baština*, 30: 81.

Kerkez S. 2011. Ideološke osnove agrarne politike u okupiranoj Srbiji i selo pod okupacijom 1941-1945. *Baština*, 31: 217.

Koljanin M. 2011. Srbija u nemačkom 'novom poretku' 1941-1942. *Istorija 20. veka*, 1: 65.

Krejaković S. 2013. Identitet žrtava streljanih u Kraljevu oktobra 1941. Beograd: Muzej žrtava genocida.

Krejaković S., Berežnov A. 2014. Bombardovanje u 'Nedeljama pacova'.

Kraljevački zavičaj, oktobar 2014, br. 45. str. 7.

Maletić M. 1966. *Kraljevo i okolina*. Beograd: Književne novine.

Miletić A. 1985. Hronologija važnijih događaja u Kraljevu i okolini iz dokumenata nemačkog okupatora (april-decembar 1941). U *Narodni ustanak i borbe za Kraljevo 1941* (ur. K. Jončić). Beograd: Narodna knjiga, str. 641-703.

Milićević M. Čović P. 1990. Razvoj NOP i NOB u Kraljevu i srezu Žičkom od leta 1943. do oslobođenja novembra 1944. i konstituisanja organa nove vlasti. U *Borbe sa glavnom nemačke grupe armija „E“ u oslobađanju zapadne Srbije – zbornik radova 1944* (ur. Koča Jončić). Kraljevo: Istorijski arhiv, str. 427-447.

Milosavljević O. 2006. *Potisnuta istina – kolaboracija u Srbiji 1941-1944*. Beograd: Biblioteka ogleđi, tom 7.

Milošević S. 1985. Prilog izučavanja okupatorsko kvislinške saradnje protiv partizana na području Kraljeva 1941. U *Narodni ustanak i borbe za Kraljevo 1941 – zbornik radova* (ur. K. Jončić). Beograd: Narodna knjiga, str. 93-101.

Muzej žrtava genocida. 2009. *Žrtve rata 1941-1945*. Beograd: Muzej žrtava genocida i Savezni zavod za statistiku.

Petranović B. 1992. *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar.

Radić S. 2007. Ratna šteta u valjevskom kraju 1945-1946. – prijave. *Glasnik Međupštinskog istorijskog arhiva Valjevo*, 41: 195.

Vukašinović M., Jovanović V., Pešić U. 2008. Analiza prijava ratne štete MNO u Loznici 1945-1946. *Glasnik Međupštinskog istorijskog arhiva Valjevo*, 42: 147.

Živković N. 1975. *Ratna šteta koju je nemačka počinila Jugoslaviji u Drugom svetskom ratu*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.

Miloš Čorbić

Analysis of War Damage Reports in Žiča County Regarding Military and Politics Changes from 1941 to 1945

In this paper I wrote about the influence of political and military changes on war damage on people and their lives in Žiča county (Kraljevo area, modern day Republic of Serbia) from 1941 to 1945 (during the WW2 in Yugoslavia). The work is based on just one part of war damage, damage of health and body. The material which I used for this project is kept in the historical archive in Kraljevo. I made a statistical review and tables thanks to the information when the damage was made, who was responsible and what kind of damage was present. I proposed that the changes of political and military conditions influenced the number and structure of war damage reports. I found that 1941 has the biggest number of reports, the reason for that is the fact that 1941 was the first year of the occupation and it was the year when the uprising started. In 1942 there were less reports because in that year there

were no partisan actions in Žiča county. The next year had a bigger number of reports than 1942. The reason for that we can find in the fact that many actions were made by occupation forces and collaborationists in 1943 to arrest and liquidate members of the partisan movement. Almost the same number of reports was found in 1944, when the city of Kraljevo and the whole county was liberated (in November). We can see that Germans were responsible for damage in the first place in all years, but we can see changes in number of reports in which collaborationists and chetniks were responsible. The reason is that from the winter of 1941 the chetnik and partisan movement become enemies. It is interesting that in 1944 allies were responsible for damage in some reports, and the reason for that is the allied bombardment of Kraljevo when also civilians (who were not the target) suffered. In the structure of the reports in 1941 and 1944 when military operations were in the territory of the county, most reports were about wounding, and in 1942 and 1943 there were more reports about violence. Changes in politics and military conditions in the county had an influence on the number and structure of war damage records. 